

JOZEF MARTINKA

JÁN MATEJ KORABINSKÝ*

After the expulsion of the Turks from the region of the Carpathians, in the second half of the eighteenth century, there began in Slovakia too, an economic revival and a cultural restoration. J. M. Korabinský, member of a needy educated class, took an active part in the raising of the general standard of living, by gathering and disseminating useful knowledge, chiefly as an economic geographer, cartographer, statistician, pedagogue and journalist. His lasting geographical works became the source of information for the generations that followed.

Pokrokový pracovník, ktorý bol za ťažkých životných pomerov priekopníkom na niekoľkých pracovných poliach a z činnosti ktorého ostali aj pre nás trvalé hodnoty a vzory, zasluhuje si, aby sme si na neho spomenuli aspoň pri vhodných príležitostiach. Ján Matej Korabinský, ktorý začal v Prešove svoj priebojný život 23. 2. 1740 a zomrel v Bratislave pred 150 rokmi (23. 6. 1811), si právom túto pozornosť zaslúži.

Životné bojište Korabinského stálo pod vplyvom širokého prostredia snažne pretvárajúceho staré spoločenské a civilizačné formy. V Rusku sa vtedy chopila vedenia štátu po dlhších zmätkoch cárovna Katarína II., v Poľsku sa blížil vnútorný rozklad k trojnásobnému rozdeleniu štátu, v Prešove doznievali pohuľanky zámožných poľských šľachticov, v Prusku prísne vládol na viac strán víťazne bojujúci, svoj národ posilňujúci Fridrich II., ríšu Habsburgov musela opätovne brániť Mária Terézia po prehranej vojne s Tureckom na všetkých končínach proti nápadníkom. Trvala sedemročná vojna, keď Uhorsko a zvlášť rodný kraj Korabinského. Šariš, prinášal nadmierne obete vo vojakoch, potravinách a peniazoch.

Za života Korabinského ako kvapky dažďa široko a hlboko prenikali myšlienky, že vládnúca cirkevná a civilná hierarchia existuje preto, aby ostatným triedam slúžila a nie ich zotročovala. Nielen vládnúcim vrstvám, lež všetkým patria i práva i povinnosti. Ujíjali sa myšlienky Rousseaua o spoločenskej rovnosti, Montesquieuho myšlienky o potrebe zmeny oligarchickej ústavy a administratívnej sústavy, myšlienky Voltaira o falošnosti modiel spoločenských a náboženských a encyklopedistov o materialistickom svetonázore. Na miesto svojvoľnosti sa žiadala zákonitosť v administratíve a súdnictve, oslobodenie práce od cechovských, monopolných a privilégiových pút, majetkom primerané rozdelenie občianskych tiarch.

Geografia v strednej Európe bola vtedy pod vplyvom Büschingových politicko-geografických, topografických a štatistických prác. Za prvý cieľ geografie označil prispievanie k poznaniu boha a potom slúžiť osožnému pobaveniu. Podobné poslanie pripisovali geografii vo svojich prácach i jezuiti, ktorí ovládli vtedy vysoké a stredné školy Uhorska (Bonbardi, Szerdahelyi, Timon, Turóczy). Všeobecná geografia sa pestovala málo (Buffon, Kant). Pokroky v kartografii málo ovplyvňovali Korabinského, lebo sa diali ďaleko v západnej Európe a podrobnejšie štátne mapy boli od sedem-

* Z príležitosti odhalenia pamätnej tabule v Prešove.

ročnej vojny prísne utajované ako vojenské tajomstvá. Účinnejšie ho geograficky ovplyvňovali práce M. Bela (*Notitia*), Tomku-Saského (*Introductio*) a J. Benzúra (*Compendium*), ktorí boli riaditeľmi lýcea v Bratislave, na ktorom Korabinský študoval vyššie triedy a potom vyučoval.

Korabinský vyrastal za svojej útlej mladosti v kultúrnom, ale chudobnom prostredí, ktoré bolo materiálne závislé od statkov zemanov. Pochádzal z učiteľskej rodiny, v ktorej starý otec, otec a strýko sa zaoberali hudbou, spevom, tradičnými knižkami, vtedy väčšinou pri obradných príležitostiach rodinných a cirkevných. Priskromne málo bolo toho materiálneho, čo mohol očakávať od svojho najbližšieho rodinného prostredia, keď sa otec sedemročného chlapca stal obeťou svojho povolania. V polovici 18. stor. nebolo zaopatrenia ani zárobkových možností pre učiteľovu vdovu ako dnes, preto sa musel Korabinský za biednych pomerov ťažko prebijať životom od útleho detstva. V núdzovom ovzduší predčasne pochopil, že bez materiálneho základu môže bohatnúť iba vedomosťami, ktorými môže a musí narábať, lebo mu ich nemôžu od-cudzit odvekí korisťníci. Aj osudy rodiny, aj osudy školy, aj osudy utlačovaných sú-vecov nútli Korabinského už ako školáka uvažovať o výhľadoch v živote. Mohol byť vojakom, ale taký život ho nelákal. Svoje nádeje upieral na úzky kruh vtedajšej kultúrnej tvorby. Uznal, že vyžaduje mnoho vedomostí, aby mohol rozmnožovať slovesnú kultúru pôvodinami alebo aspoň napodobninami, aby mohol osožné ve-domosti uvádzať do života na jeho spríjemnenie.

Mladistvá túžba po svete a vede, ale aj zmena v rodine — výdaj sestry do Bra-tislavy — Korabinskému upravovala cestu, ako aj neistota kolégia v Prešove, ktoré po víťazstve Habsburgov nad kurucmi prežívalo obdobie bytia-nebytia. Dvakrát bolo zrušené, po obnovení degradované len na nižšie triedy a umiestené v núdzovej zru-benici sa sotva mohlo rozvíjať. Okrem núdze aj veľká odvaha bola potrebná, aby sa šestnásťročný mladík pustil do cudzieho sveta za vedomosťami bez hmotných prostriedkov, ba i bez nejakého výhľadu na ne. V zaobstarávaní životných potrieb mohol počítať len na vlastné sily a vedomosti. Do Bratislavy si doniesol z Prešova v rodin-nom kruhu osvojené vedomosti a zručnosti v hudbe, speve, a to, čo sa naučil v kolégiu zmietanom osudom. Na týchto skromných, ale spoľahlivých základoch budoval svoju budúcnosť. Inštruoval niekoľko žiakov a uplatňoval sa ako člen chóru. To boli existenčné zdroje Korabinského ako žiaka lýcea. Vážne bral a konal svoje povinnosti. Získal si uznanie a dôveru všade tam, kde účinkoval.

Po skončení gramatickej školy i retoriky sa stal adjunktom profesora šiestej triedy a ako devätnásťročný jeho nástupcom. Korabinský vyučoval na lýceu od roku 1760 do roku 1770. Ako vážne bral svoje poverenie, mysliac na to, že sa má podľa svojich síl pričiňovať o zachovanie dobrej povesti lýcea dosiahnutej od účinkovania M. Bela, dôkazoval tým, že keď bolo treba, vyučoval denne i 14 hodín.

Pri dennom vyučovaní v triede, čoskoro siahol i po pomocných spôsoboch pedago-gických. Spracoval pre deti hry pod titulom *Spiele für Kinder, Gedächtnis und Verstand zu schärfen, deutsch, ungarisch und böhmisch*. Táto literárna prvotina Ko-rabinského bola vytlačená v Bratislave. V období vyučovania na lýceu pripravil aj knihu *Anschickung zu den biblischen Geschichten und zur nützlichen Kenntniss der Ziffer*. Knižka bola vytlačená v Regensburgu roku 1766. Použil v nej uprednostňo-vaný učebný predmet biblických dejín ako pomôcku pre počty.

Počas vyučovania na lýceu dospel k presvedčeniu, že treba poskytnúť primerané moderné vyučovanie aspoň tým dievčatám, ktoré majú nadanie, chuť a finančné možnosti. Školu si mohol otvoriť vtedy ten, kto ju vedel udržovať.

Korabinský vynikal vo svojej činnosti tým, že osožné vedomosti dôsledne uplat-

ňoval v praxi. Odvaha spojená so skúsenosťou ho priviedli k tomu, že *otvoril civilnú dievčenskú školu nového typu*. V Bratislave v tom čase mali len mnišky Notre Dame verejnú dievčenskú katolícku školu, otvorenú za prítomnosti cisára a kráľovnej, arcibiskupa, magnátov a prelátov, pravdaže, pre zámožných. Mnišky klarisky a uršulinky mali len interné chovanice zo zámožných rodín. V novej škole Korabinského sa vyučovalo okrem obvyklých predmetov i francúzštinu, bez ktorej sa vtedy nepokladala žena za súčasť do vyššej spoločnosti. Pomocou v meste a okolí bežnej reči, nemčiny a slovenčiny, vyučovalo sa i maďarčine a náuke o domácnosti. Nová škola predstavovala pokrok nevitáný konzervatívami. Školstvo bolo v cirkevnej moci a tradične uznával i štát, že cieľom školy je výchova v nábožnosti.

Poslaním školy Korabinského bolo vystrojiť dievčatá praktickými potrebami pre život. Konzervatívci takú školu nepokladali za výchovnú ustanovizeň a videli v nej vzburu, pretože nepodliehala cirkevnej právomoci, teda ju naštrbovala. Škola mala tú formálnu slabinu, že nemala osobitné povolenie alebo založenie od nijakej patronátnej inštalácie, hoci takého zákona alebo nariadenia nebolo, iba to, že v minulosti cirkev, obec alebo zemepán zakladal školu. Dievčenskú školu mnišok Notre Dame v Bratislave založila v tom čase sama Mária Terézia. Sedem rokov sa boril Korabinský o svoju dievčenskú školu, ale bol málo známy, mladý človek bez vplyvného príbuzenstva, bez majetku, bez historicky spomínaného mena a bez vplyvného protektora, na ktorého sa vtedy aj úradne pýtali, lebo v ňom videli nielen podporovateľa, ale aj morálneho ručiteľa za činy svojho chránenca. Všetko to chýbalo novej škole a jej zakladateľovi, a to aj s barokovými nabubreninami. Korabinský sa sám boril o bytie novej školy až napokon inercia konzervatívcov premohla iniciatívu novátora a neprajníci pokroku dosiahli zavretie školy Korabinského s inými evanjelickými školami ako „pokútnej“ školy.

Korabinský ako pedagóg či na lýceu, či v novej dievčenskej škole, či ako vychovávateľ v rodine primerane uplatňoval novátorské myšlienky Komenského, Salzmannu, Basedowa, Pestalozziho, kliesnil nové chodníky vo výchove v Uhorsku, a tým urýchlňoval porozumenie praktickejších a humánnejších metód výchovných — príchod veľmi potrebného pokroku. Korabinský prežil trpké sklamanie, že v borbe o pokrok ostal na bojišti oproti neprajným, zastaralým mocipánom stále sám. V rozhorčenosti sa mu zažiadalo odísť inde do sveta. Poháňala ho i mnohoročná túžba po univerzitnom vzdelaní a poznaní cudzieho sveta i túžba, aby mohol vyučovať vo vyšších triedach s vyšším platom. Pobral sa do Nemecka, kde v Bremene mal ujca. Svojou skromnosťou a pevne založenými vedomosťami vyvolával v Nemecku dobrý dojem, preto dostal ponuku na pedagogické zamestnanie v Dánsku a viac ponúk v Nemecku. Avšak Korabinský chcel študovať, preto prijal také vychovávateľské miesto u istého baróna, pri ktorom mohol študovať na univerzite v Rintelne (Hannover) najmä prírodné vedy, matematiku, ale aj teológiu.

Po dvoch rokoch oddaného študovania sa vrátil domov s tým úmyslom, že s peniazmi usparenými počas vyučovania na lýceu sa vráti do Nemecka, aby bez vedľajšieho zamestnania mohol len študovať. Stihol ho však nový, nezaslúžený úder osudu. Príbuzný, ktorému zveril svoje úspory, medzitým podľahol úplnému majetkovému úpadku. Korabinský tak stratil všetky svoje úspory. Ostali mu iba nadobudnuté osočné vedomosti. Na nich si postavil najbližšiu budúcnosť. V meštianskej rodine v Bratislave prijal zamestnanie ako vychovávateľ. No, ako človek v plnej aktívnej sile so zahraničnými skúsenosťami žiadal si významnejšie a širšie pole činnosti. Vstúpil preto do kníhkupectva a vydavateľstva Landerera, ktoré bolo v tom čase najvýznamnejšie v celom Uhorsku. Týmto zamestnaním sa začína najplodnejšie obdobie

v živote Korabinského. Roku 1773 prevzal *redigovanie novín Pressburger Zeitung*, ktoré vydával Landerer dvakrát týždenne na štyroch alebo šiestich stranách oktávového formátu. Korabinský ich redigoval do roku 1784. Podľa historika lýcea v Bratislave Markušovského prechodne redigoval Korabinský aj *Pressburgisches Wochenblatt*. Keďže autori článkov v novinách boli málokedy podpísaní, bez obsahovej a slohovej analýzy sa nedá zistiť nakoľko prispieval Korabinský do *Presspurských Nowin*, ktoré vznikli r. 1783 a vydával ich Landerer a potom Weber, s ktorými bol Korabinský v pracovnom pomere.

Pri zamestnaní vo vydavateľstve a redaktorstve pracoval i na svojich literárnych podujatiach. Okrem iného úplne prepracoval na trojnásobný rozsah Belovu učebnicu *Der ungarische Sprachmeister. Der Deutschen Nation zum Nutz und Dienste, 1774*, 320 strán. V tejto forme dosiahla učebnica potom ešte osem vydání.

V Nemecku uverejňovali almanachy ročne už od 15. stor. Pôvodne to boli stručné kalendáre so zmenami očakávanými na hviezdnomat nebí v tom roku a predpoveďami o pravdepodobných pohromách. Neskôr sa zmenili na zborníky rôznych príspevkov. Korabinský si zaumienil, že udomácní tento druh publikácií aj v Uhorsku. Získal prominentných prispievateľov, sám prispel a pripravil prvé číslo s hodnotnými a aktuálnymi príspevkami pod názvom *Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778*. Geografický obsah majú tieto príspevky: *o počítaní astronomického a chronologického času u rôznych národov, metodika vyučovania zemepisu podľa ročníkov, hydrografia Uhorska, historickogeografické zvesti, vinne rastliny a opis obcí podľa abecedy po písmeno K*. Mal dobrý úmysel ročne pokračovať vo vydávaní almanachu, ale k tomu nedošlo na škodu vedy a kultúrneho vývoja v Uhorsku. Príčiny boli finančné a organizačné. Almanach bol málo propagovaný, aby sa hneď rozpredal a aby sa získali nové príspevky na nasledujúci rok. V tomto pracovnom období pripravil a v Prahe vydal knižku *Beschreibung der königlichen ungarischen Haupt-Frey-und Krönungstadt Pressburg*. I. Theil, 1781. V tomto zväzku podal geografický opis mesta, hradu a širokého okolia s mapou, ktoré bolo hospodársky závislé od Bratislavy. Mal nádej, že v druhom zväzku podá historický vývoj, ale historická časť nebola vydaná v podobe samostatného zväzku. Vydanie monografie Bratislavy bolo vtedy odôvodnené tým, že toto mesto prechádzalo v poslednom štvrtstoročí veľkými zmenami. Prestávalo byť hlavným mestom krajiny, čo znamenalo stratu veľkých hospodárskych a kultúrnych výhod, ale i obyvateľstva a pokles na úroveň periférneho pohraničného mesta v tieni celorišského hlavného mesta Viedne. Korabinský hľadal náhradu za stratu, veď remeslá strácali objednávateľov, museli sa za nimi sťahovať alebo si hľadať výpomocné zamestnanie v pôdohospodárstve. Hľadal nové podklady pre spoločenskú úroveň, ktorá bývala v Bratislave na značnej výške. Z historickej časti tejto monografie uverejnil ukážky pod názvom *Beitrage zur Geschichte der Stadt Pressburg* v časopise *Ungarischer Magazin*, Pressburg 1781, I, 114, 241, 243. Rozsiahlejšie časti uverejnil K. Romy pod nadpisom *Beiträge zur Geschichte der königlichen Freistadt Pressburg*. Aus der Handschriftlichen Nachlass des sel. J. M. Korabinský v časopise *Iris*, čís. 33 až 47, 1828. Nešlo tu o známe alebo málohodnotné spracovanie dejín Bratislavy, keď ich ochotne uverejňovali v 14 pokračovaniach aj o desaťročia neskôršie.

Korabinský ako rozhladený novinár túžil po zabezpečení materiálnymi prostriedkami, aby mohol svoje literárne úmysly uskutočňovať. Ako zamestnanec bol stále odkázaný na skromné salarium — mesačný plat. Chcel sa stať samostatným podnikateľom, aby mu neprislúchal len zlomok zo zisku. Podľa zápisničnej knihy mesta Bratislavy z roku 1780 mal už vtedy podanú žiadosť ako „novellarum compiler“ — zostavovateľ novín s istým Mahlerom, „... ut in Bibliopolarum numerum recipiantur“. Žia-

dost o kníhkupeckú koncesiu bola odsunutá, kým sa zaoberajú potrebné informácie. To však trvalo roky, lebo žiadosť narazila na záujmy cechu, ktorý sa do krajnosti bránil proti novej konkurencii. Odpor bol zdôraznený tým, že uchádzač bol deklarovane náboženstva. V nádeji, že živnostenský list dozaista dostane, vážne sa pripravoval na kníhkupectvo. Zaoštarával si antikvárne zásoby kníh. Okrem iného aj od magistrátu Bratislavy kúpil knižnice za 1000 zlatých, ktoré boli zhabané v prospech sirotinca. Uvedená suma bola vtedy pre nemajetného priveľká ťarcha. Stala sa jadrom tej finančnej lavíny, ktorá celkom zasypala samostatné podnikania Korabinského. V rodine mal učiteľa za dlžobu, ale knižky verejne odpredávať nesmel. Boli mŕtvym kapitálom, len úroky z dlžoby rástli, až prerástli celkom schopnosti Korabinského. Predstavoval si svoje nádejné kníhkupectvo na európskej úrovni, preto sa pobral do Nemecka, aby tam nadviazal obchodné styky. Pomoc očakával aj od svojho ujca, ale už po ceste do Bremen sa dozvedel, že zomrel. Oblažujúci plán kníhkupectva a vydavateľstva už tu stratil rovnováhu a ďalej sa čoraz viac len rozvíjal. Aby namáhavú cestu predsa len čo najlepšie využil, ponavštevoval vynikajúce sociálne ustanovizne a pedagogických reformátorov, kultúrnych revolucionárov. Navštívil aj slobodomurársku školu v Dresdene, Rochovu dedinskú školu v Dessau, obchodnú školu v Magdeburgu, sirotinec v Halle a Potsdame, školu spevákov v Berlíne, učiteľský seminár v Berlíne a ešte aj iné ustanovizne, ktoré predstavovali pokrok. Na všetkých tých ústavoch, robotníckych domoch a továrňach si zaoštarával plány, informácie, učebnice, aby ich použil doma v Uhorsku.

Po návrate z Nemecka vzniklo nakladateľstvo *Weber und Korabinskyscher Verlag*. V ňom vyšla za finančnej pomoci Fr. Széchényiho za niekoľko rokov pripravovaná práca Korabinského *Geographisch-Historisches und Producten Lexikon von Ungarn*. Mit einer Postkarte, 1786 (vyše 900 strán). Lexikon možno stručne charakterizovať ako ekonomickogeografickú prácu podľa vtedajšieho chápania. Sám ju označil v podtituli takto: „Lexikon, in welchem die vorzüglichsten Oerter des Landes in alphabetischer Ordnung angegeben, ihre Lage bestimmt und mit kurzen Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgange angenehm und nützlich sind, vorgestellt worden.“

Lexikon vznikol s veľkou námahou. Jeho autor si razil nový chodník, po ktorom za ním išli nasledovníci. Lexikon si pripravoval sám. M. Belovi pri pripravovaní diela *Notitia Hungariae Novae Historica-Geographica*, ako aj pri vzniku lexikonu A. Vályiho *Magyar országnak leírása*, 1796, z príkazu úradne pomáhali notári stolíc, dodávali žiadané údaje. Obom zostavovateľom prichodilo sformovať, jednotne preštylizovať dodaný úradný materiál. Oproti tomu Korabinský si musel zozbierať materiál sám, a to osobným vypytovaním, písomnými dotazníkmi, meraním na mapách a použitím pre to súčich málo publikácií. Bola to prvotina svojho druhu v Uhorsku, ako to i sám napísal v úvode Lexikonu: „... Erstling in seiner Art.“

Model pre vypracovanie hesiel si stanovil takto: pomenovanie miesta; poloha v stolici, okrese a vzdialenosť i smer od známeho najbližšieho mesta; ak leží pri rieke, tak na ktorom jej brehu; majiteľ osadlosti — veď vtedy ešte každá obec patrila niektorému zemepánovi, a to malo obchodný, ba i dopravný význam —; historické pomery, ak mali významný vzťah k cirkvi alebo k štátu; najdôležitejšie hospodárske produkty podľa troch prírodných ríš; manufaktúry a remeslá; teplice a minerálne pramene; poštové, tridsiatkové a soľné úrady; vzťahy vedecké a umelecké; pamätihodnosti.

Fyzická geografia sa v Lexikone uplatňovala celkom málo. Aby sa osnova knižky veľmi nerozrástla, značkami označoval predmety, napr. náboženstvá tvarom veže, kolesom mlyny na zbožie a pily, žaluďom dúbavy na žir, pohárom sklárne, trúbou

poštový úrad, vázkami soľný úrad, slovnými skratkami smery atď. Lexikon je písaný stručným slohom, preto je jeho obsah bohatý, pre poznanie pomerov v 18. stor. ako prameň slúži podnes.

Podobného ekonomickogeografického zamerania, ale v najširšom rozsahu bola menšia práca Korabinského *Geographisch-statistische Tabellen vom ganzen Erdboden*, ako aj *Tabula memorialis sistens ideam ac ambitum universae eruditionis humanae* o forme a rozšírení všeobecnej vzdelanosti. V Uhorsku to boli priekopnícke práce.

Korabinský mal vrodennú pohotovosť využiť svoje vedomosti v praxi. Keď sa Jozef II. vo vojenskom spolku s cárovňou Katarínou II. zaplietol do vojny s Tureckom, Korabinský hneď využil svoje niekoľkokorečové znalosti a vydal knihu *Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuchs mit beigeetzten deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen, nebst einer kurz gefassten türkischen Sprachlehre*, 1788. Celá kniha (230 strán) je tlačená latinkou bez arabského písma. Zmysel knihy bol ten, že z Balkánu dochádzali vojenský zajatci v značnom počte a rakúske a uhorské vojská zas odchádzali na územia, na ktorých sa hovorilo po turecky, teda knihou sa zapravovala skutočná aktuálna potreba. Kniha svedčí o šírosti geografických záujmov Korabinského a že slovanskú reč (böhmisches-bibličtinu) dôsledne stavil do radu s vládnuťou nemčinou.

V tomto čase vydal Korabinský heraldickú prácu *Abbildungen verschiedener Familienwappen in Ungarn*. Erste Hundert Pressburg, 1787.

Spojenie Korabinského s Weberom v spoločnej firme kníhkupecko-vydavateľskej netrvalo dlho. Korabinský neústupne uplatňoval svoje názory a keď ani spoločník nepopustil od svojich, azda obchodne osvedčenejších názorov, neostalo iné riešenie ako sa rozísť. Weber vypovedal pracovné spojenie Korabinskému, ktorý nemal kapitál, a preto ostal bez pevnej pôdy pod nohami. Na tento neželateľný rozchod vypovedal Korabinskému ručiteľ záruku za rozrastené dlžoby. Korabinský sa mal postarať o iného ručiteľa. Azda sa mu to nepodarilo, ale jeho dobroprajníci ho obvinili z ľahostajnosti a či hanblivosti z prestížnych dôvodov v tejto peňažnej akcii, ktorá zavinila existenčnú skazu Korabinského. Dlžobu s úrokmi napochytre zaplatiť nevedel, každé dlžobné vyrovnanie mu prekazili a magistrát mesta Bratislavy nechcel ďalej čakať na splatenie dlžoby. Údajne prostredníctvom K. Windischa, mešťanostu Bratislavy, Korabinského súpera v geografických prácach, na verejnej dražbe bezohľadne rozpredali všetok majetok Korabinského. Ostalo mu to, čo mal na sebe. Dodatočne sa zazlievalo Korabinskému, že z ostychu a či rozhnevanosti neprišiel na dražbu, kde by predsa len bol mohol zachrániť nejakú časť svojho majetku, keď ho veľmi lacno rozpredávali (1789). Korabinský očakával, že mu magistrát ďalej bude dôverovať. Vo svojom sklamaní napísal leták *Vorstellung an Menschenfreunde von ihrer Verehrer*, v ktorom sa obracal na verejnosť o pomoc, ale cenzúra nedovolila, aby Korabinský použil tento oprávnený prostriedok. Neostalo mu iné ako opustiť Bratislavu. Ako 50 ročný stroskotanec došiel do Viedne. Tam sa ho ujali dopisovatelia z čias jeho redaktorčenia. Priniesol so sebou rukopis *Lexikon von Kroatien, Slavonien und Militärgrenze*. Našiel aj vydavateľa, ktorý dal vytlačiť 18 tlačiarenských hárkov (228 strán), ale vtedy zastavil ďalšie tlačenie Lexikonu, lebo nebol spokojný s počtom predplatiteľov. Korabinský sa sklamal i v tejto oprávnenej nádeji a znova sa ocitol v beznádejnom stave, a to tým viac, že vtedy zomrel Jozef II., ktorý sa so sympatiou zaujímal o práce Korabinského a bol jeho poslednou nádejou.

O žalostnom stave Korabinského sa dozvedel i Fr. Széchényi a M. Forgách a na príhovor van Svetena, pedagogického reformátora, finančne ho podporili. Vydali mu mapu *Novissima regni Hungariae potamographica et telluris productorum tabula quasi*

ethnographica mappa adiusta. I touto mapou kliesnil cestu, lebo to bola prvá ekonomickogeografická a súčasne prvá etnografická mapa Uhorska. Obsah mapy zodpovedal záujmom obdobia: bane, kúpele, jaskyne, poľovná zver, dôležití vtáci, ryby, priemyselné strediská, národnosti. Do mapy každej stolice bol vkreslený jej znak. Takto získanými peniazmi si Korabinský vymenil 18 vytlačených hárkov svojho *Lexikonu Kroatien* . . . v tej nádeji, že sa mu ho podarí dotlačiť a rozpredať. Aj v tejto nádeji sa sklamal. Znova bol úplne bez finančných prostriedkov, ostal mu len potlačený papier ako makulatura. Operam et oleum predidit — ta posiel i junec i mešec. Ostali mu len vedomosti a tie uplatnil v núdzi ako už dobre vyše päťdesiatročný vychovávateľ v rodine viedenského fabrikanta.

Ako stroskotanec mnoho sľubujúcich literárnych plánov, ako človek s bohatými vedomosťami neprajným osudom skrušený dlhé roky konal svoje vychovávateľské povinnosti a vo voľných hodinách pracoval na ďalšej významnej práci, ktorú vydal pod názvom *Atlas Regni Hungariae portatilis*. Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln im Taschenformat, Wien 1804. Atlas znova vydali r. 1817 a r. 1837. Zároveň s týmto atlasom pripravoval i zdokonalenú a novými údajmi doplnenú a historických údajov takmer úplne zbavenú osnovu *Lexikonu Uhorska*, ale nevyšla tlačou. Atlas obsahoval mapy všetkých stolíc Uhorska bez Sedmohradska. Atlas vynikal jemnosťou, prehľadnosťou a čistotou vyvolával dobrý dojem. Rozsah spracovaných plôch je 170×115 mm. Nedáva pomer zmenšenia, len mierku nakreslil v nemeckých míľach. Podľa prepočítania diaľok medzi mestami sa mení pomer medzi 1:674 000 a 1:806 000. Len mapa *Das Königreich Ungarn nach seiner natürlichen und politischen Ansicht* má označené na rámci mapy stupne geografickej dĺžky a šírky, ale bez stupňovej siete. Geografickú dĺžku počítal od ostrova Ferro. Mapy Atlasu nemajú priemet. Dĺžkové hodnoty nie sú presné, lebo meridiánov určených astronomicky bolo známych vtedy ešte málo a nemal prístup ani k Müllerovej mape, ktorá sa ako prvá opierala na niekoľko astronomicky určených bodov. Korabinský upotreboval asi mapu zostavenú plukovníkom Neuom za Jozefa II. (*Geographische Charte des Königreichs Hungarn, 1784*), na nomenklatúre ktorej pracoval i Korabinský ako znalec niekoľkých rečí.

Korabinský zaostal v názorňovaní pohorí na svojich mapách, lebo ich zobrazoval kopčkami osvetlenými od juhozápadu. Výška samostatných kopčiek nie je úmerná skutočnej výške, ale skutočná výška vtedy ani nebola ešte určená. Slabo sa znázorňuje radmi kopčiek i horizontálna rozsiahlosť pohorí. Výnimočne použil na mape Bratislavskej, Zvolenskej, Tekovskej stolice slemenné zobrazenie pohorí svažnicami. Situačných znakov má hojne. Rozlišuje 18 druhov osadlostí, značí národnosti, náboženstvá pri každej obci. Do jednotlivých stolíc je vkreslený ich znak.

Nové v Atlase je to, že podáva mapy všetkých stolíc a dokonalejšie než Hevenesí alebo Colloredo viac než pred sto rokmi a Mikovini nestihol ani spracovať všetky stolice. Mierka máp je približne rovnaká. Miestne mená podáva v nemeckom tvare, ale tam, kde je obyvateľstvo miešané, ich uvádza aj v miestnych rečiach. O niektorých stolicích mal dobré mapové vzory, ktoré použil ako pramene, ale Korabinský podal i mapy takých stolíc, pre ktoré vzor nemal. Vo vyznačovaní obcí nemohol byť úplný, ani kartograficky presný za daných vedeckých pomerov, lebo presne určených a zverejnených miest bolo v Uhorsku ešte málo. Pri zostavovaní Atlasu boli ťažkosti aj v tom, že ešte nebolo prístupného zoznamu obcí. Roku 1773 síce zostavili *Lexicon locorum populosorum*, ale nebol zverejnený a pre osnovanie mapy nebol súci. Potrebu takého atlasu a ťažkosti spojené s jeho utvorením spomínal už r. 1786 v úvode *Geogr.-Hist. u. Producten Lexikone*. Práca sa správne hodnotí podľa okolností, za

ktorých bola vykonaná; tak i tento úhľadný vreckový — portatilis — atlas podľa titulného listu *Ein geographisches Noth- und Hilfsbüchlein fürs gemeine Leben* bol cenný a trvalým výsledkom veľkej práce Korabinského.

Vo viedenskom období svojho života vydal Korabinský aj mapu *Vorstellung des Königreichs Ungarn nach den Poststationen für Reisende*.

Po smrti svojho zamestnávateľa vo Viedni sa vrátil zostarnutý do Bratislavy k dcére a žil niekoľko rokov vo veľkej núdzi. Napokon mu vymohli 400 zlatých ročného dôchodku od palatína. Užíval ho len rok pred smrťou.

Korabinský bol malej územčitej postavy, alpínskej rasy, vyrovnaných pohybov a pokojnej mysle. Vysoké klenuté čelo mu dodávalo na dôstojnosti. Bol dobromyseľný, myslel to s každým poctivým človekom dobre a srdečne, ale taký postoj očakával aj od iných voči sebe. Tento predpoklad bol častou príčinou jeho sklamaní. Bol optimistom s nádejou, že ľudia sú dobrí a bez nutnej príčiny nezničia človeka, ale skôr pomôžu. Nepredpokladal, že by vedeli niekoho uvrhnúť do biedy bez toho, že by si to ten za zlomyseľnosť zaslúžil. Keď skúsil, že zloprajníci zo závidia vyhodili jeho stručný, už vysádzaný životopis z korektúry práce Horányiho *Memoria Hungarorum*, že ho uvrhli do biedy z nedočkavosti, že mu znemožnili aj všetku finančnú pomoc, v jeho duši vzkĺčila uzavretosť až podozrievavosť oproti ľuďom, ktorí mohli mať vplyv na utváranie jeho zlého osudu bez toho, že by bol mal istotu o ich zlom zaúčinkovaní.

Pre opätovné sklamanie nesledoval ani dobromyseľné rady svojich priaznivcov. Kráčal svojou cestou, ktorá ho viedla cez prekážky až do majetkovej záhuby. V práci bol Korabinský vytrvalý a neustúpil od toho, čo si zaumienil, z presvedčenia, že je to vec dobrá. Avšak táto tvorivá vlastnosť časom prerástla zo spoľahlivosti až do úzkozrakovej tvrdohlavosti, ktorá už nie je spoľahlivým pomocníkom v tvorivej práci. Ešte šťastie, že sa rozvinula až v pokročilejšom veku Korabinského. Celý jeho život bol borbou za novšie, za lepšie, za pokrokové. Zaostalosť krajiny videli aj zámožní a bohatí, ale málo podnikli na zlepšenie stavu. Oproti tomu bezmajetný Korabinský namáhavou, málo odmeňovanou prácou vytrvalo kliesnil nové cesty kultúrnejšej budúcnosti. Pevnou a chlapeckou myslou znášal tvrdé priekory života. Oddanosť vede, láska k ľudu, vlasti, aby nezaostávala za pokrokovým svetom, a túžba po dobrom mene pracovníka mu dodávali sily, aby obstál proti brzdiacim a závistným silám. Pri veľkej materiálnej chudobe prinášal svojej vlasti z bohatosti vedomostí hojné a prepotrebne vedecké plody svojho času mimoriadne hodnoty.

(Pramene: *Annalen der Literatur und Kunst in dem oesterreichischen Kaiserthume*, 1811, Bd. III/112, 248, Bd. IV/233. — C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, Wien 1864, XII. Th. — S. Bredetzky, *Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn*, Wien 1803, II. Bd. — Fodor F., *A magyar térképírás*, Budapest 1952, I. köt. — Zápisnica mesta Bratislavy z roku 1780. — Publikácie Korabinského. — Ostatné menšie-väčšie biografie Korabinského sa zakladajú na údajoch z predošlých prameňov.)

Recenzoval M. Lukniš

Йозеф Мартинка ЯН МАТЕЙ КОРАБИНСКИЙ

Ян Матеј Корабинский (1740—1811) происходил из словацкой семьи учителей из Прешова, известной своей музыкальностью. Он постоянно стремился расширить свои знания в области прикладных наук и занимался их распространением, размножая пособия полиграфически. Унаследованные педагогические способности помогли Корабинскому пробиться в жизни. Оставшись круглым сиротой,

он зарабатывал репетиторством, затем учительствовал в евангелическом лицее в Братиславе. Дальнейшую деятельность Корабинского можно вкратце резюмировать следующим образом: основывает школу нового направления для девиц, посещает университет в Германии, изучает социальные учреждения для неимущих, вследствие финансовых затруднений снова берет на себя обязанности воспитателя в частных семьях, сочиняет сказки и игры для детей, пишет рассуждения о методике преподавания географии.

Чувствуя постоянное влечение к географии и картографии, Корабинский составляет ценнейшую книжку *Geographisch-Historisch und Producten Ungarn mit einer Postkarte*. Несколько позднее выходят его работы: *Producten Lexikon von Croatien*, *Beschreibung der königlichen Freystadt Pressburg*, *Atlas regni Hungariae portatilis*, *Novissima regni Hungariae potamographica et telluris productorum tabula*, *Geographisch-statistische Tabellen vom ganzem Erdboden*, *Vorstellung des Königreichs Ungarn nach den Poststationen für Reisende*.

Практический интерес к языкам привел Корабинского в составлению словарей *Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuchs mit beigeetzten deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen*, *nebst einer kurz gefassten türkischen Sprachlehre*, к переработке книжки *Der ungarische Sprachmeister von Moelibeus*, которая выдержала 7 изданий. Он безусловно играл на людском тщеславии, издавая изображения различных фамильных гербов (112 листов в красках) *Abbildung verschiedener Familienwappen in Ungarn* и Альманах Венгрии на 1778 год (*Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778*).

Своими работами и картами Корабинский прокладывал путь, по которому развились экономическая география и статистика.

Перевод со словацкого В. С. Андрусової

Jozef Martinka

JÁN MATEJ KORABINSKÝ

Ján Matej Korabinský (1740—1811) war der Nachkomme einer musikalisch hervorragenden slowakischen Lehrerfamilie aus Prešov. Er strebte andauernd nach höheren nützlichen Kenntnissen und widmete sich ihrer wissenschaftlichen und polygraphischen Vertiefung. Die ererbten pedagogischen Neigungen erleichterten Korabinský den Lebenskampf, als er als Vollwaise der Instruktor seiner Mitschüler war, und später als Lehrer auf dem evangelischen Lyzeum in Bratislava. Er gründete eine Mädchenschule neuer Richtung, besuchte die Universität in Deutschland, studierte die sozialen Einrichtungen für die Armen, übernahm in finanziellen Schwierigkeiten abermals die Erziehung in Privathäusern, schrieb für Kinder Geschichten und Spiele und eine Betrachtung über die Methodik des Geographieunterrichts.

Er folgte seinen geographischen und kartographischen Neigungen, als er sein wertvollstes Buch, das „*Geographisch-Historisches und Producten Lexikon von Ungarn mit einer Postkarte*“ schrieb. Er veröffentlichte ausserdem folgende Werke: „*Producten Lexikon von Croatien*“, „*Beschreibung der königlichen Freystadt Pressburg*“, „*Atlas regni Hungariae portatilis*“, „*Novissima regni Hungariae potamographica et telluris productorum tabula*“, *Geographisch-statistische Tabellen vom ganzen Erdboden*, *Vorstellung des Königreichs Ungarn nach den Poststationen für Reisende*.

Die praktischen Sprachneigungen führten Korabinský zur Veröffentlichung des Werkes „*Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuchs mit beigeetzten deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen, nebst einer kurz gefassten türkischen Sprachlehre*“, und zur Umarbeitung des Buches „*Der ungarische Sprachmeister*“ von Moelibeus, welches noch 7 Auflagen erreichte. Er dachte auch an die Eitelkeit des Gesellschaft und veröffentlichte „*Abbildungen verschiedener Familienwappen in Ungarn (112 Farbtafeln)*“ und „*Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778*.“

Korabinský bahnte den Weg für die Wirtschaftsgeographie und die Statistik mit Hilfe von *Entwürfen* und Karten. Seine Arbeiten hatten als Quellen dauernden Einfluss.

Aus dem Slowakischen übersetzt von R. Lindner